

Dyslexi och strukturerad
undervisning i engelsk läsning
och stavning -
ett lyckat exempel från
vuxenutbildningen

Malin Holmberg

Artikel ur

Svenska Dyslexiföreningens och
Svenska Dyslexistiftelsens tidskrift

Dyslexi –
aktuellt om läs- och skrivsvårigheter
Nr1/2007

Dyslexi och strukturerad undervisning i engelsk läsning och stavning - ett lyckat exempel från vuxenutbildningen.

Malin Holmberg, lärare i svenska och engelska, Läs- och skrivforum, vuxenutbildningen, Kungälv

1998 fick jag ett nytt läraruppdrag på Komvux i Kungälv. Jag skulle undervisa vuxna svenska dyslektiker i hur man kan lära sig läsa och stava på engelska trots dyslexi. Samtliga kursdeltagare var duktiga på muntlig engelska, hade bra uttal och ett hyfsat gott ordförråd men - de hade stora läs- och skrivsvårigheter på grund av sin dyslexi. De hade alla fått problem med att klara den skriftliga engelskan på sina arbeten eller i sina studier och de såg det som nödvändigt att lära sig engelska även i skrift. De hade dessutom erfarenhet av en strukturerad undervisning på Läs- och Skrivforum i skriftlig svenska med utgångspunkt från språkljuden och de hoppades nu på en liknande modell i engelska.

Viktiga frågor inför det nya uppdraget var: **Går det att på ett meningsfullt sätt undervisa dyslektiker i engelsk läsning och stavning? Finns det metoder och läromedel? Är det mödan värt?** I den här artikeln ges exempel på en lyckad form av undervisning som utprovats på Komvux i Kungälv under ett antal år och som resulterat i ett läromedel; HELP - for dyslexics (Specialpedagogiska institutet). Detta läromedel är gjort för vuxna men borde kunna användas som prototyp av kunniga engagerade lärare för en undervisning även av yngre dyslexielever.

Inspiration från engelsktalande länder

Undervisningen lades upp med inspiration från engelsktalande länder och vi köpte in och provade ut flera olika läromedelspaket som var utformade för infödda engelsktalande dyslektikers behov av specialundervisning med tonvikt på ”phonics”, det vill säga kopplingen mellan fonem och grafem. Frågan var om det skulle kunna fungera även här i Sverige. Det visade sig vara ett mycket lyckat grepp och efter ett par års experimenterande var jag på det klara med vad som kunde användas av de importerade materialen och vad som måste göras om och anpassas till svenska förhållanden.

Ökade kunskapskrav – ökat behov av en anpassad undervisning i skriftlig engelska

Engelskan har idag en särställning som världsspråk och kunskaper i ämnet hör till grundläggande bildning i Sverige. För många elever med dyslexi, kan skriftlig engelska tyvärr bli ett till synes oöverstigligt hinder och det som till slut får dem att ge upp – trots att goda kunskaper i språket i många fall är ett krav för såväl högre studier som yrkesliv. Utvecklingen av kompensatoriska hjälpmedel går fort och många klarar sig tack vare dem men för en del med stora svårigheter behövs en anpassad och mer grundläggande undervisning. Men först gäller det att kartlägga elevens problem så att vi kan erbjuda rätt insats, det vill säga ”don efter person”.

Kodnycklar behövs – även i engelska Utan direkt strukturerad undervisning, med nycklar till den engelska alfabetiska koden, är det väldigt svårt för en person med dyslexi att lära sig läsa och stava bra på engelska. En som på ett bra sätt beskriver det engelska språkets uppbyggnad och historia, med dess speciella svårigheter i ortografin för en nybörjarläsare i engelska, är professor Diane McGuinness, University of South Florida, i boken Why children

can't read. And what we can do about it. (1998) Den rekommenderas till alla, som vill ta itu med undervisning i engelska för dyslektiker.

Engelska har en synnerligen komplicerad ortografi och är förmodligen ett av de mest oregelbundna och opaka alfabetiska systemen. Genom historiens gång har språket utsatts för ovanligt många olika språkliga influenser. Idag skall 43 språkljud i det talade språket representeras av endast 26 bokstäver i skrift. Och dessa 43 ljud kan stavas på minst 110 olika sätt (McGuinness, 1998). Detta innebär för de flesta av våra elever en stor komplikation. Det finns dock tänkbara fördelar med den skriftliga engelskan jämfört med svenskan. Orden är oftast korta och långa sammansatta ord som i svenskan förekommer nästan inte alls. Forskning visar att personer med svårigheter (t ex dyslexi) i sitt första språk som regel bär dessa svårigheter med sig när de börjar studera ett andra språk (Vellutino & Scanlon, i Ganschow, Sparks & Schneider, 1995). Men även motsatsen förekommer paradoxalt nog och är dokumenterad i en undersökning. Det finns alltså personer med dyslexi som läser bättre och föredrar att läsa på engelska, före sitt modersmål svenska, men de är få och utgör undantag. (Miller-Guron & Lundberg, 2000)

Fonemiskt grundarbete

Fonemiskt grundarbete innebär att lyssna till, identifiera, analysera och laborera med ljuden i det engelska språkets ord och koppla dessa ljud till bokstäver och skrivna ord. Detta arbete utförs i HELP bland annat med hjälp av de magnetiska tavelkort som används genom hela programmet för att på ett multisensoriskt och konkret sätt visa sambandet mellan enskilda ljud och bokstäver. En del ljud är lika våra ljud, en del ljud är helt nya och främmande och en del stavningar är också helt nya för oss. Vanliga "trouble-spots" är /v/ som i **vet** jämfört med /w/ som i **wet**, /j/ som i **yet** jämfört med /dj/ som i **jet**, korta vokalljud som i **bed**, **bag**, **bug**, **big**, **log**, främmande ljud som /th/ som i **this**, /tch/ som i **chip** jämfört med /sh/ som i **ship**. Att lyfta fram dessa egenheter i engelska och belysa dem särskilt är mycket viktigt och inte tillräckligt uppmärksammat i vanlig engelskundervisning. Precis som i svenskundervisningen av den här elevgruppen gäller det att satsa stor del av undervisningstiden på de allra mest grundläggande strukturerna i språket och då hela tiden med en fonemisk aspekt.

Multisensorisk undervisning

En huvudprincip för framgång i språkinläringen är att undervisningen skall vara multisensorisk. Det betyder att man använder så många kanaler för inläring som möjligt, samtidigt. Se, hör, gör ordet (med handens fingrar s.k. "tapping"), skriv ordet, rita bilder som nycklar till att hitta enskilda vokal- och konsonantljud, så kallade "keywords". Det är viktigt att laborera med språkljuden kopplade till bokstäver på alla upptänkliga sätt. Eleven får inte en färdig regelsamling utan producerar den själv under kursens gång. Metoden bygger på ett inom dyslexivärlden känt undervisningskoncept som kallas Orton-Gillinghammetoden (se t ex Gillingham & Stillman).

För att hitta de enskilda fonemen ritar eleven en bild för ett "keyword", t ex en bild på en uppåtgående pil. Eleven säger "up" och lyssnar till det första ljudet, hittar initialljudet och kopplar det till grafemet **u**. Bilden hjälper eleven att säga ordet, lyssna efter det första ljudet, klippa av det, isolera det och koppla det till en bokstav. Så kan man gå igenom alfabetets alla vokaler och konsonanter inklusive digraferna, sh, ch, th, wh och -ck. Det är nödvändigt i engelska, likaväl som i svenska, att börja med en-till-en-koppling mellan ljud och bokstav och läsa och stava ljudenligt stavade ord. Jag har förstått genom diskussion med ämneslärare i engelska att detta synsätt på språket är dem främmande. "Ljudenlig stavning finns väl inte på engelska?" är en vanlig kommentar. Men visst finns det!

Vinsten med den här typen av undervisning är att när eleven erövrat en del grundläggande trygg och säker fonem/grafem-kunskap frigörs energi att ta itu med mer komplicerade

strukturer och mönster. Viktigt är att undervisa om en svårighet i taget och i den takt som den enskilde förmår.

Strukturerade lektioner

HELP-lektionerna är mycket strukturerade och varje lektion har en läsdel och en skrivdel. Varje lektion börjar med en kort ljuddrill på tavlan med de magnetiska tavelkortet och sedan introduceras dagens nyhet. Det förekommer varje lektion, på varje enskild svårighetsnivå, läsning av **enstaka ord**, **läsning av nonsensord** och **läsning av meningar**, alla kontrollerade med utgångspunkt från den ortografiska nivån i det aktuella avsnittet. För att uppnå flyt i avkodningsförmågan är det nödvändigt med överinläring och automatisering. Nonsensorden är viktiga för de tvingar läsaren till att enbart lita till sin avkodningsförmåga, helt utan kontext. Hela meningar är nödvändiga för att ge läsningen en innebörd. Vi vänder på steken vid varje lektion och stavar enskilda ljud, ord och nonsensord inom det aktuella ortografiska området och skriver hela meningar på diktamen. Att själv kunna diskriminera det ena ljudet från det andra, att höra skillnaden på vokalljudet i orden **bag, beg, bug**, att se detta ske samtidigt i skrift med ljudkortet på tavlan och veta kvaliteten på vokalljudet - det är multisensorisk fonemisk grundträning.

Progression

Materialet följer en naturlig progression som börjar med ljudenlig stavning i korta enstaviga ord. Inledningsvis med kort vokalljud i stängda stavelser, vilket utgör grunden för all fortsatt träning. I progressionen serveras nya modeller som utgår från det man redan behärskar. Eleven måste tränas i att gå från det vanligast förekommande till det mer ovanliga ortografiska alternativet. Ett fonem kan ha flera avbildningar t ex /k/ kan skrivas med **c, k, ck, ch**. Då är det viktigt att förklara och visa att bokstaven **c** är det absolut vanligaste alternativet i engelska. I materialet görs här jämförelser med svenskan där vi föredrar bokstaven **k**, en mycket viktig kunskap för en svensk dyslektiker. När detta är klart kan vi gå vidare till att lära ut i vilka sammanhang engelskan stavar ord med **k** – vanligen före **e, i, y**. Därefter kan det vara lämpligt att introducera **-ck**-stavningen i slutet av enstaviga ord som i ordet duck. Allra sist och bara i vissa fall visar vi på **ch-stavningen** i ord med grekiskt ursprung som t ex Christ. Allt detta förs in på tankekartan över /k/-ljudet som eleven själv gör under kursens gång.

Stavelsetyper

Här bör nämnas en viktig skillnad mellan våra två språk i skrift. Engelska läsare kan med fördel stavelsesegmentera ord för läsning. Med hjälp av denna stavelsesdivision får eleven hjälp att avkoda rätt, t ex när det gäller kort och lång vokal. Det finns sex olika typer av stavelser i skrift. Den enklaste och första kallas **stängd stavelse** och innebär att det finns en vokal och att denna är instängd av en eller två konsonanter. I stängda stavelser blir vokalljudet kort som i orden not, hat, pet. Nästa stavelse typ kallas **vokal-konsonant-e-stavelse** och innebär att när man lägger det tysta **e:t** till den stängda stavelsen påverkas det tidigare

vokalljudet och blir långt . Jämför not, hat och pet med orden note, hate, Pete och lägg märke till funktionen av tyst e. Jämför sedan med orden no, be och fly där stavelsen är **öppen**, och lämnar vokalljudet långt. Vi har också **–le-stavelsen**, som i battle, **r-kontrollerad stavelse**, som i stir och dubbelvokal-stavelse, som i ear, air och door. Vi har inte motsvarande stavelsetyper i svenskan.

Direkt explicit undervisning

I skolan idag är direkt undervisning något nästan tabubelagt och fult. Elever förväntas själva ta ansvar för sitt lärande. Men för elever med dyslexi är direkt undervisning en avgörande faktor för framgång. De måste få tillgång till den kod de ännu inte har knäckt. Och detta måste ske systematiskt och strukturerat. Läraren är den som plockar fram, belyser och illustrerar det som skall läras in med utgångspunkt från individens behov, ser och identifierar individuella svårigheter och tar ansvar för att hitta lösningar.

God inlärningsmiljö

För att inläring med språkljud skall bli bra krävs i allmänhet mindre grupper. Alla måste kunna höra och höras för tydlighetens skull. Alla som deltar måste få tillräckligt med tid att laborera med materialet, för att befästa kunskapen. Tempot måste anpassas efter den som tar mest tid på sig. Därför blir undervisningen ibland helt individuell, framför allt i början.

Ett nytt sätt att se på ord

När vi arbetat med HELP har det visat sig att grammatik och ordkunskap ibland har lärts in på ett nytt och annorlunda sätt. Vi utgår från ljuden i orden och söker vägar att se olika sätt, att representera dessa i skrift. Då kommer man ibland osökt in på grammatik och morfembaserat lärande. Åtminstone i programmets senare delar. Begrepp som suffix, prefix och basord får en ny dimension när man utgår från formen av ordet. T ex så kan suffixet **-s** ha minst tre olika grammatiska uppgifter, plural-s, s-ändelse på verb i presens tredje person singular och genitiv-s. Frågor som "Varifrån kommer ordet ursprungligen?", "Vad heter det i sin grundform?", "Hur kan ursprunget påverka stavningen?", "Varför blir det en dubbeltecknad konsonant?" och "Varför låter suffixet **-ed** olika i ord som chopped, mended och spelled?" kommer upp. Det går att lära från andra hållet, så att säga. Grammatiken och morfemträningen kommer in bakvägen. Plötsligt ser man mönster man kanske aldrig reflekterat över.

Udda ord

Vissa ords stavning går aldrig att förklara. Det finns något vi kan kalla för "Odd words", ord som inte följer någon regel eller princip för stavning. En del av dem är högfrekventa småord som t ex *you, there, are, come, enough* o s v. De är faktiskt inte så många som man kan tro, trots engelskans rykte som totalt oregelbundet språk avseende stavning. Dessa ord lär eleverna in separat som ordbilder ungefär som vårt svenska ord *och*.

Sammanfattning

- Engelska hör till grundläggande bildning
- En bra pedagogisk diagnos + val av åtgärd
- Don efter person – HELP-undervisning endast till elever med fonologiska svårigheter
- Direkt undervisning – learn/teach
- Ge nycklar till koden
- Öva / drilla för flyt och överinläring
- Multisensorisk undervisning
- Börja med det enkla – bygg från grunden

- Visa eleverna tänkbara kompensatoriska hjälpmedel, t ex SpellRight

HELP- for dyslexics är inte ett komplett läromedel i engelska utan måste kompletteras med:

- Läsning av hela texter och textsamtal
- Muntlig kommunikation
- Skrivprocess
- Grammatik

Avslutande synpunkter

Det viktigaste i den här undervisningen är att bygga upp ett förtroende för att även det engelska skriftspråket har ett regelsystem i ortografin som det lönar sig att utnyttja för inläring. Gissningarna blir färre, säkerheten större, strategierna för ordavkodning mer ekonomiska och engelskan roligare. Alla som lär sig engelska från början, skulle nog ha nytta av att lära sig mer om fonem/grafemkopplingen i engelska med det enklaste mönstret först. Även små barn som är nybörjare i engelska torde ha nytta av denna slags träning från början parallellt med den muntliga kommunikativa undervisningen.

Referenser

Ganschow, Sparks & Schneider (1995). Learning a Foreign Language: Challenges for Students with Language Learning Difficulties. *Dyslexia* 1:75-95

Gillingham A och Stillman B E (1969). Remedial Training for Children With and Without Specific Learning Disability in Reading, Spelling and Penmanship. Cambridge MA: Educators Publishing Service.

Høien & Lundberg (1998). Dyslexi: Från teori till praktik. Natur och Kultur
<http://www.cal.org/ericcl/digest/schnei01.html>

Language Learners. *Annals of Dyslexia*, 39, 179-95.

McGuinness (1998). Why children can't read. And what we can do about it. Penguin Books

Miller-Guron & Lundberg (2000). Dyslexia and second language reading - a second bite at the apple? *Reading and writing. An Interdisciplinary journal.*

Schneider E (1996). *Teaching Foreign Languages to At-risk Learners.*

Sparks R, Ganschow L och Pohlman J (1989). *Linguistic Coding Deficits in Foreign Languages.*